

Vanda BABIĆ*

ZMAJEVIĆI – PRILOG KULTURNOJ POVIJESTI
MEDITERANA

ABSTRACT: *The author writes about three members of Zmajević family, Andrija and his two nephews, Vicko and Matija, with a special emphasis on Vicko, who was the Archbishop in Bar and Zadar. All three have left important marks in both literary and wider cultural work. Their contribution is truly vital to the cultural, religious, spiritual, literary, educational and political life of the Bay of Kotor and the Montenegro and are very relevant in these mentioned areas in the Dalmatian, Croatian, South Slavic and even wider frameworks, showing the Mediterranean spirit of European values.*

KEY WORDS: *Zmajević family, cultural heritage, Mediterranean*

O Zmajevićima je teško govoriti malo i kratko. Njihovi su djelatni životi niknuli u sredini koja vrije kulturno-povijesnom baštinom. Od ilirskih i rimskih doba pa skoro do današnjih vremena taj fascinantni mediteranski zaljev, stoljećima štićen zagovorom mnogih svetaca, pokazuje iznimnu vitalnost i plodnost, unatoč raznim povijesnim turbulencijama.

Zmajevići su rođeni u slikovitom, gotovo bajkovitom gradiću Perastu. Jedan je to od drevnih gradova što okamenjuju strmovitu obalu zaljeva. Ušavši tijekom 15. st. u sastav prekomorskih mletačkih posjeda dobio je predispozicije za izrastanje u pomorsko-trgovačko i kulturno središte. Neprekidni ratovi s Osmanlijama ukazuju na oscilacije u razvojnom kontinuitetu, ali mu daju značaj strateškog uporišta ne dopuštajući utapanje u mraku provincijalnosti. U tim ratovima sudjelovali su na razne načine zastupnici patrijskih obitelji Perasta među kojima su doprinos dali i Zmajevići.¹

* Autorka je redovna profesorica Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru.

¹ Značajniji okršaji: Ciparski rat (1570. – 1573.) gdje sudjeluju odvažni Peraštani; upadi ber-

Tijekom 17. i 18. stoljeća grad ubrzano stasava u gospodarskom, pomorskom, trgovačkom i kulturnom pogledu zahvaljujući i činjenici da postaje samostalnom komunom. U taj kontekst značajno, sadržajno i znakovito uranjaju Andrija, Vicko i Matija.²

Lovorka Čoralić sažeto iznosi dobro poznate osnovne podatke iz njihovih života. Preci su im se doselili „početkom XVI. stoljeća s Njeguša, iz sela Vrbe, u grad Kotor. Predanje o podrijetlu iz Crne Gore iznosi i sam Zmajević (Andrija, op. V. B.) u svom »Crkvenom ljetopisu«, a njegovu utemeljenost potvrđuju i arhivski spisi, predaje, kao i dva tamošnja toponima: zemlja Zmajuška i Zmajevića krši. Prvi su Zmajevići u Kotoru bili mesari i kožari (u kotorskim arhivskim spisima 1543. spominje se prvi Zmajević, Nikola iz Njeguša, mesar), potom trgovci, krojači, zakupci carine, vlasnici kuća i vinograda, koji su s vremenom širili svoj posjed i stjecali ugled. Početkom XVII. stoljeća jedan se ogranak seli u Perast – Anđuša, udova carinika Andrije Zmajevića i kći Ivana Krstovog iz Perasta, sa svoja četiri sina: Nikolom, Ivanom, Krstom i Mihovilom. Nikolini su sinovi Andrija, barski nadbiskup, te Krsto, otac barskog i zadarskog nadbiskupa Vicka i Matije, ruskog admirala.“³

Najstariji među njima, Andrija, stric Vickov i Matijin, pokretač je, bard, mnogih akcija na širokom polju djelovanja. Kao kasnije njegov nećak Vicko bio je ključna ličnost Rimskoga Kaptola za područje jugoistočne Eu-

berskih gusara gdje, primjerice 1624., grad biva hametice opustošen, kada je i 400 Peraštana završava u zatočeništvu; Kandijski rat (1645. – 1669.) u kojemu se grad našao pod navalom mnogobrojnih napadača, pri čemu je izvojevana jedna od epskih pobjeda branitelja, glasoviti Peraški boj kad je i sam Petar Zrinski pohodio Boku i darovao im svoj mač; pa Morejski rat (1684. – 1699.) kada je bokeljsko priobalje u cijelosti došlo pod mletačku upravu – posebno je naglasiti oslobađanje Herceg Novog, itd.

² O Perastu, Boki i trojici Zmajevića više vidi u: F. M. Appendini, *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro*, Ragusa 1811.; A. Bassich, *Notizie delle vite e degli scritti di tre illustri Perastini*, Ragusa 1833.; G. Brajković, Pjesma kapetana Nikole Burović zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajević, *Služba Božja*, god. XVI., br. 2., Makarska 1976., 129.; N. Luković, *Boka Kotorska*, Cetinje 1951., P. Butorac, *Zmajevići: ogleđi*, Zagreb 1928.; P. Butorac, „*Razvitak i ustroj peraške općine*“, Perast 1998, P. Butorac, *Opatija Sv. Jurja kod Perasta*, Perast 1999. P. Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast 1999, P. Butorac, *Boka Kotorska u 17. i 18. stoljeću: politički pogled*, Perast 2000., R. Kovijanić, Preci admirala Matije Zmajevića, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru* sv. 10, Kotor 1962.; L. Čoralić – I. Prijatelj Pavičić, *Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittorija Priulija (1688.-1712.) i Vicka Zmajevića (1713.-1745.)*, *Grada i prilozii za povijest Dalmacije* sv. 16, Split, 2000, L. Čoralić, Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića (1671-1694), *Croatica Christiana Periodica*, Vol.28, No 53, 2004, V. Babić, *Razgovor duhovni Vicka Zmajevića*, Zadar, 2005., Vinko Kraljević, *Izabrana djela nadbiskupa Vicka Zmajevića*, Zagreb, 2015., V. Babić, *Kulturalno pamćenje-ogledi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke*, Tivat, 2016.

³ L. Čoralić, Prilog životopisu barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića (1671-1694), *Croatica Christiana Periodica*, Vol. 28, No 53, 2004, 239.

rope. Ostvario se i kao zagovaratelj kršćanskog i slavenskog jedinstva, nepokolebljivi karakter u protuturskim djelovanjima, kao inteligentan diplomat i političar, graditelj, ljubitelj umjetnosti i mecena, prosvjetitelj i, posebno vrijedi istaknuti, pjesnik, pisac i kroničar.⁴ U mnogočemu ga je naslijedio i nadogradio Vicko čijim je djelom obogaćen i zadarski crkveni, duhovni i kulturni život.

Matija je naslijedio već neke druge gene peraške i Zmajevićevske krvi otplovivši valovima pomorstva, a ne pera i križa poput brata i strica, obilježivši ujedno političko, diplomatsko i ratničko iskustvo svoga zavičaja, utisnuvši svemu i sveslavenski te europski znamen admiralskom titulom u ruskoj mornarici.

Andrija, prvi među velikim Zmajevićima, možda i najveći, rođen je 1628 u Perastu. Zarana se školovao u rodnu gradu, zatim u Kotoru i konačno u Kolegiju rimske Propagande za nauk vjere. Tamo je stekao doktorat iz filozofije i teologije. Neko je vrijeme ondje predavao i prijateljevao s istaknutim Hrvatima što bijahu vrijedni intelektualci i pisci, od kojih je neka djela prevodio i na hrvatski, pokazujući zarana svoje literarne afinitete.⁵

Povratkom u zavičaj postaje ključnom osobom Vatikanske kurije za balkansko područje te nizom godina dosljedno i predano provodi misiju koju mu odredi Kongregacija za širenje vjere. Netom po dolasku na rodnu grudu određen je opatom benediktinske opatije sv. Jurja (1661.). U to teško i nemilosrdno vrijeme kada sve bijaše zapušteno i raspušteno, u materijalnom, kulturnom i duhovnom posrtanju, Andrija se istinski zalagao za obnovu duhovnog i vjerskog života, čak i u nekatoličkim sredinama. A to opet ide u prilog tezi kako je revno težio kršćanskom jedinstvu, što vlastitim uvjerenjem što politikom Zbora propagande.

Godine 1670. Klement X. imenuje ga budvanskim vikarom i izaslaničkom Svete Stolice za područje jugoistočne Europe, a samo godinu poslije i barskim nadbiskupom. Uman, posvećen, temeljit i neumoran gen nagnao ga je da djeluje snažnije i dosljednije u okolnostima koje su bivale težima. Nje ga je, reklo bi se, motivirala izmještenost iz središta nadbiskupije, poticao zulum Osmanlija, već natuknuti jad puka svake vrsti i ostale *scile* i *haribde*.

⁴ O Andiji Zmajeviću vidi i u: P. Butorac, *Zmajevići*, Zagreb, 1928., Perast, 2003., R. Rotković, *Crnogorska književnost od početaka pismenosti do 1852.*, Podgorica, 2012.

⁵ L. Čoralić o tome kaže: „Prvu školsku naobrazbu Andrija je stekao u rodnom gradu, vjerojatno u školi koju su od 1638. godine držali franjevci. Školovanje je nastavio u Kotoru, a potom 1650-ih u Kolegiju rimske Propagande za širenje vjere. Zalaganjem Splićanina Jeronima Paštrića primljen je, zajedno s još osam mladih svećenika iz Dalmacije, u Svetojeronimski zbor. Pripala mu je čast da u Kolegiju na »slovinskom jeziku« pozdravi švedsku kraljicu Kristinu. U Rimu je stekao naslov doktora filozofije i teologije, a jedno je vrijeme ondje bio i predavač...“, L. Čoralić, *Prilog životopisu nadbiskupa Andrije Zmajevića...*, 239.

Osim značajnih književnih djela ne možemo zaobići njegovu graditeljsku i mecenatsku poduzetnost ugrađenu u bogatu kulturnu ostavštinu Perasta i Boke, a onda i šire kulturne kružnice. Na prikladnu i lijepu mjestu podno "penčićkih stijena" počeo je zidati Palaču znanu pod imenom *Zmajevića dvori*, *Zmajevića palača*, *Biskupija* i *Palac*. Velika i raskošna zgrada monumentalna je dokaz statusa i značaja Andrije Zmajevića kao i cijele njegove obitelji, što će u doprinosu nasljednika Vicka i drugog nećaka Matije dobiti i poseban kulturni i simbolički značaj.⁶ U svoj biskupski dom Andrija je zaneseno donosio grčke i rimske epigrafske natpise, ugrađivao ih u prozorske pragove svojega zdanja, ali i u druge sakralne i svjetovne građevine rodnoga mjesta. U tome se očitovala njegova pasija kao skupljača antičkih spomenika, pretežito dopremljenih iz risanskog kraja, poznatog iz vremena ilirske i rimske vladavine.⁷

Vrijedno ne samo spomena već punijih i laskavijih riječi jest čitava paleta zidnih i stropnih slika sa stvarnim ili imaginarnim motivima najljepših krajeva Mletaka koje je svojim vrsnim perom oslikao najveći barokni slikar, Tripo Kokolja. Religiozni motivi ovog baroknog virtuoza venecijanske škole oslikavaju i Andrijin mauzolej, kapelicu Gospe od Ružarija u kojoj dade smjestiti svoje posljednje počivalište. Kokoljine su impresivne likovne kreacije u stanovitom poliptihu vjerske tematike, sa središnjim likom Bogorodice, ovjekovječene u unutrašnjosti crkve Gospe od Škrpjela. Popularno se voli to remek-djelo baroknog slikarskog umijeća nazvati i peraškom „Sikstinskom kapelom“.⁸ Sve značajnije iz života Gospe što je slikar svojom stvaralačkom magijom oživio na stropovima i zidovima slikovite bazilike idejno je osmislio i usustavio sam Andrija Zmajević, duboki štovatelj Bogorodičina lika i djela te nedvojbena esteta, ujedno i mecena Tripu Kokolji.⁹

Posebno je zanimljiva kapelica Gospe od Ružarija koju je podigao nadbiskup Andrija Zmajević 1678. godine. Tu je i pokopan u grobnici s kamenom pločom na kojoj je mramorni grb. Kapelica ima kvadratnu apsidu sa žrtvenikom. Rozeta joj je imitacija gotičke rozete sv. Nikole, ali cvjetni ukras na zrakama stiliziran je barokno. Uz kapelicu, pokraj prekrasnog baroknog zvonika nalazi se veličanstvena Zmajevićeva palača koju je također podigao nadbiskup Andrija Zmajević 1664. godine. Na kamenoj ploči pročelnog zida

⁶ Ibid, 242.

⁷ V. Babić, *Razgovor Duhovni...*, 38.

⁸ L. Čoralčić ističe: „Najizrazitije posvjedočenje Zmajevićeva mecenatstva trajno je očuvano u slikarskom ciklusu Tripa Kokolje u »Hrvatskoj Sikstini« – svetištu Gospe od Škrpjela pred Perastom. Drži se da je Kokoljin slikarski ciklus u crkvi Gospe od Škrpjela najzorniji spomenik baroknog duha i kulture u Perastu. U njemu se ogleda složenost barokne teološke misli stavljene u službu didaktičko-moralnog djelovanja. Ostvaren je, otprilike, od 1684. do 1694. godine, u vrijeme oslobođenja obala bokeljskog zaljeva od Osmanlija i početak sve snažnijeg gospodarskog blagostanja Perasta.“, Prilog životopisu..., 2004, 243.

⁹ V. Babić, *Razgovor...*, Ibid. 52.

nalazi se natpis koji uokviruju dvije renesansne rozete na krajevima, a iznad se nalazi obiteljski grb. Palača je građena iz domaćeg kamena, a položaj na kojem je podignuta strma je provalija, koju je trebalo prevladati visokim zidom i snažnim temeljima. Zgrada je na lijepom položaju, prema peraškim otočićima, morinjskoj dragi, tjesnacu Verigama te brijegu sv. Nedjelje. Ima izbočeno pročelje s dva krila. Imala je kameno stubište koje je bilo prava rijetkost, no austrijske vojne vlasti su ga razrušile i upotrijebile u svoje svrhe. Palača se još naziva i biskupijom jer su u njoj živjela dva nadbiskupa Andrija i Vicko. Unutrašnjost joj je bila prepuna fresaka i zidnih slika, no s vremenom joj je unutrašnjost propala. Danas je obnovljena.¹⁰

Zanimljiv je i zvonik koji je uz palaču i kapelicu, a jedan je od tri peraška zvonika. Osim Gospe od Škrpjela i crkve Sv. Nikole, zvonik Gospe od Ružarija izdiže se svojom neobičnošću.

Započeo ga je graditi nadbiskup Andrija Zmajević, a dovršio ga je Vicko krajem 1696. Podignut je na strmini gdje je dograđen jak i visok zid. Butorac za njega kaže:

*S najljepšim crtama baroka. Vitak oktogon, jedinstven u svojoj vrsti. U Dalmaciji najljepši po savršenoj, upravo bezprijekornoj harmonizaciji, finoći i izvedbi linija, po vitkosti i eleganciji, bez imalo težine, inače redovito svojstvene baroku, gdje je duh arhitekta...uklonio sve, što bi moglo i da samo zamijeni zahtjeve estetskog ukusa. I ornamentika odgovara ukusu lakog baroka. Osobitu umiljatost daje ovom zvoniku to, što stranice oktogona nisu jednake. Samo po četiri i četiri unakrst... To je udešeno tako, da pobočne široke stranice oktogonalnog trupa, a tako i bridove piramide, prekidaju uski pravokutnici i trokuti. Remek djelo ukusa, razmjera, sklada.*¹¹

A u sav taj raskošni sklad usađen je potpuni dokaz važnosti jednog identiteta u formi obiteljskog grba uklesana ili postavljena posvuda na njegovim zgradama. Po navadi Peraštana sve su patricijske obitelji imale grb roda (casada), gdje su pripadali i Zmajevići.

Identitet se uzoritog Andrije Zmajevića upečatljivo odražava i u njegovim literarnim ostvarenjima. Ukus vremena zahtijevao je od vrsnog baroknog umjetnika i poete usvajanje uzora kroz razne prijevode, prerade, prepjeve i poetske refleksije. Takvu je konvencionalnost, ali i gorljivu općinjenost vrijednom književnošću s bližih obala već zarana pokazao Andrija, prepisujući dubrovačke pjesnike (pa i Gundulićeva Osmana, koji predstavljaše najbolji uzorak domaćeg baroknog spjeva).

Opjevao je peraški boj u tri osmeračka pjevanja i pjesmu *Od pakla* (nedvojbeno motiviranu idejno, tematski, motivski i Danteovim genijem, ali i biblijskim apokaliptičkim vizijama, uprizorenjima o posljednjem sudu i

¹⁰ V. Babić, *Razgovor duhovni Vicka Zmajevića*, Zadar 2005., 40.

¹¹ P. Butorac, *Zmajevići*, 416.

sl.). Bliske su asocijacije na talijanske uzore i biblijske izvore baštinili i drugi istaknuti poete hrvatskih i dalmatinskih književnih podneblja.

Osim što je opjevao peraški boj u tri pjevanja u osmercu, imamo podatak da je napisao pjesmu *Od pakla*, koja je po Kukuljeviću tiskana u Mlecima, 1727. godine te da je ostavio podosta propovijedi na hrvatskom jeziku, koje je govorio po Perastu i okolici, posebice onu održanu 1684., kada su Peraštani izgonili Turke iz Risna.¹² Ni jedno od tri navedena djela nije sačuvano, *Boj peraški* je konačno izgubljen, *Pjesmu od Pakla* do danas nije nitko uspio vidjeti, a ni propovijedi. No, hrvatskoj i književnoj baštini Crne Gore ostavio je svoju polimetrijsku poemu *Slovinska Dubrava, pohogjena od Gospodina Boga godine 1667.*, u kojoj obrađuje veliki dubrovački potres iz 1667. godine, naslanjajući se na dubrovačku baroknu književnost i njezin pjesnički izraz. Zmajević priča kako mu se dogodila nesreća. Naime, potres je srušio zidove crkve na otočiću sv. Jurja koji su ga živa zakopali. To se zbilo na Veliku Srijedu, 6. travnja, kad je porušen Dubrovnik, ali su nastradali i Kotor, Herceg Novi i Budva. Crkva Sv. Jurja se srušila, a on je tada služio sv. Misu, pa je pao u jedan grob odakle su ga ranjena izvukli. Andrija u pjesmi jadikuje što mu se dogodilo, ali hvali Boga što ga je izbavio. Također ga je pogodio strašan potres u Dubrovniku te im šalje stihove koji govore kako Dubrovnik i Dubrava ne mogu propasti, a to nam svjedoči o jakoj svezi između Perasta i Dubrovnika, kao i o velikom utjecaju dubrovačke kulture na peraško društvo, te o Zmajevićevu posebnom odnosu prema Dubrovniku¹³. Od književnih djela ostala nam je i njegova *Poslanica Tripu Skuri*, koju je napisao dok je bio mlad i dok je bio peraški opat. To je šaljiva pjesma neobične konstrukcije koja predstavlja zabilježeni trenutak iz intimnog života starih Bokelja iz obrazovanih slojeva društva što je svakako zanimljivo. Prema baroknim uzusima ona ima svoju polimetrijsku dimenziju jer počinje sa šest osmeraca, odnosno sekstina, a nastavlja se s trideset dvostrukorimovanih dvanaesteraca, te na kraju završava s osmercima svrstanim u strofu od četiri stiha.¹⁴ Pjesma je prvi puta tiskana u antologiji *Pesništvo renesanse i baroka*, koju je 1968. priredio Miroslav Pantić.

Najopsežnije i najvažnije povijesno-teološko djelo mu je *Ljetopis Crkovni*, koji je napisao 1675. godine i to bosančicom te ga je namijenio *svomu slovinskom narodu*. Puni naslov mu je *Darxava sveta slavna i kreposna Carkovnog Lietopisa trudom Andrie Zmaievicha Perasctanina*. Ima 980 stranica, jedan primjerak se nalazi u knjižnici arheološkog muzeja u Splitu prema kojem je Krsto Pižurica objavio prijepis s predgovorom.¹⁵ Obuhvaća oda-

¹² V. Babić, *Razgovor...*, 52.

¹³ Ibid. 53.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ *Ljetopis Crkovni*, (priredio i predgovor napisao Krsto Pižurica), Književnost Crne Gore od

brani kontinuitet crkvene povijesti od biblijskih vremena do suvremenosti, a nosi i elemente svjetovne povijesti. Koristio se pri skladanju djelima domaćih i stranih kroničara miješajući kadikad povijesne i mitološke, faktičke i konstruirane događaje pokazujući i stanovite nedosljednosti i nekritičnosti kao, recimo, i *presbyter Diocleas* u svom davnom ljetopisu koji miješa historijske istine, apokrifne priče, legende i mitske predodžbe.

Konačno, i sam testament¹⁶ iz kolovoza 1693., osim imovinsko-pravnih odjeljaka s izraženim željama i nakanama oporučitelja, posjeduje i literarno-estetskih fragmenata gdje progovara na vrlo sugestivna načina, osobito u onom dijelu oporuke kada – u obraćanju predstavnicima Kongregacije – navodi predispozicije kandidata za nadbiskupski tron. Taj mora biti, citiramo: ...*čovjek velike upornosti i pregnuća, izdržljivosti i ustrajnosti, spreman na tegotno djelovanje među kršćanskim narodom.*¹⁷

Ravnoga sebi ili boljega prizivao je Andrija nakon svojeg 65-godišnjeg životnoga truda ispunjenoga mnogolikim i dubokim djelom, utkanim u historiju zavičaja, a onda i u tkivo dalmatinske, hrvatske i mediteranske kulturne istine. Smirilo se ubrzano bilo godine 1694., a uzoriti gospodin u Gospodnjoj milosti bijaše: *Oplakan, poštivan, ljubljen i veličan do danas.*¹⁸

O Vicku Zmajeviću¹⁹, njegovu životu i radu pisala sam nedavno s posebnim osvrtom na njegovo književno djelovanje. Zbog važnosti njegova rada i različitih kutova vrednovanja ponovit ću svoja zapažanja:

„O Vicku Zmajeviću i njegovu djelu i radu pisalo se mnogo, no nije ni lako ni jednostavno opisati te znanstveno potkrijepiti sve ono što je on za svoga života učinio na područjima barske i zadarske nadbiskupije, posebice u kulturnom, književnom pa i graditeljskom radu. Nije ga uzalud Pavao Butorac nazvao *najvećim sinom grada Perasta, najodličnijim Bokeljom svih vremena, rijetkošću kakvu iznose vjekovi.*²⁰ I fra Andrija Kačić Miošić u svo-

XII do XIX vijeka, Cetinje, 1996.

¹⁶ Više o oporuci vidi u: L. Čoralić, Prilog životopisu barskog nadbiskupa..., 2014, 243 i dalje.

¹⁷ L. Čoralić, *ibid*, 245.

¹⁸ Butorac, *Zmajevići*, 1928, 13.

¹⁹ Rođen je u Perastu 25. prosinca 1670. godine. Školovao se u Rimu gdje je 1694. tiskao zbirku pjesama pod nazivom *Musarum Chorus*. Nakon što je bio opat Sv. Jurja i župnik Sv. Nikole u Perastu, papa Klement XI. imenovao ga je nadbiskupom u Baru, Prvostolnikom Srbije i "apostolskim pohodnikom srbskih, arbanaških, makedonskih i bugarskih crkava". Godine 1713. imenovan je zadarskim nadbiskupom i tu je živio i radio do svoje smrti. Pisao je na hrvatskom, latinskom, talijanskom i albanskom jeziku. U okolici Zadra doselio je Arbanase iz Skadra, a u Zadru je osnovao *Seminarium archiepiscopale Illyricum*, "Hrvatski seminar", kako su ga zvali hrvatski glagoljaši. Umro je u Zadru 11. rujna 1745., a grob mu se nalazi u crkvi Gospe od Zdravlja.

²⁰ P. Butorac, *Zmajevići*, Zagreb, 1928, 32-37.

jim stihovima ne zaobilazi “dicu Zmajeviče”.²¹ Za Danijela Farlatija on je *magnus homo, potens opere et sermonei*, odnosno, *veliki čovjek, moćan na djelu i riječi*,²² a prema uvjerenju zadarskoga crkvenog povjesničara Karla F. Bianchija, on je *veoma učen i revan nadbiskup, velik i poduzetan čovjek, mudar i razborit pastir, velikouman i obdaren znanjem*.²³ U prvom broju zadarske *Zore Dalmatinske*, u povodu stote obljetnice Zmajevičeve smrti Frane Zvitkovich piše: *Ljubljen i štovan od Papah, Cesarah, Kraljah, Knjixevnikah, i od ovoga puka od njega mudro vladana... U knjigam što ih je on pravio, ostaju velike uspomene pobožnosti i mudrosti, kao što si niki njegovi razgovori, pripovijdanja, knjige u kojima se tako sija lipota i čistoča jezika da je zasluxio da ga nazovu “zlatno pero”...²⁴*

Za Stjepana Buzolića on je *uzor biskup, kojeg zadarski Arbanasi još i danas kao svojeg milog oca spominju i spominjatiće vaviek dok ih bude teklo, i koji je tako divno pokazao koliko dobra može učiniti svome puku i narodu jedan biskup, kad mu stoji na barjaku ona plemenita Strosmajerova izreka. Sve za vjeru i za domovinu*.²⁵

Za Srećka Vulovića je *izabrani sin našeg naroda i sjajna zvijezda slavjanskog obzorja, prvi i jedini Mecena naše knjige za cijelo srednje doba*.²⁶

Don Mijo Ćurković, župnik u Diklu, u svojoj *Povijesti Arbanasa*, Zmajevića naziva *dikom i ponosom zadarske nadbiskupije*²⁷, ali i *učenim, poduzetnim i svetim čovjekom*.²⁸ U Propagandi za širenje vjere su o njemu imali izvrsne karakteristike, a s njima je bio upoznat i papa Klement XI. O njemu se govori kao o *osobi koja posebnu pažnju poklanja katoličkoj vjeri i posebno skrbi za nju, u svom apostolskom radu je doslijedan, poznat kao obljubljeni pastir među svojim pukom radi svoga dobročinstva, poštovanja, razboritosti, znanosti i radi svoje sveukupnosti, mudrog ponašanja, dobra glasa i nadasve radi svojih herojskih kreposti*.²⁹

Antonio Bašić u svome prikazu Zmajevičeva života i rada između ostaloga ističe kako je *Zmajević cijeli svoj život iskoristio da proslavi Boga i da čini trajna dobročinstva*.³⁰

²¹ “Oj Kotore, gnijezdo sokolovo-Dalmacije diko i pohvalo!

U tebi se legu sokolići – I gospodska dica Zmajeviči”.

²² Daniel Farlati, *Illyricum sacrum*, I-VIII, Venetis 1751-1819.

²³ Carlo F. Bianchi, *Zara Cristiana I*, 71, 268, 270.

²⁴ Vicko Zmajević. Nadbiskup Zadarski, Frane Zvitkovich, *Zora dalmatinska*, br.15, 1844., 116. i u V. Babić, *Kulturalno pamćenje – ogleđi o hrvatskoj kulturi i književnosti Boke*, Tivat, 2016., 142-145.

²⁵ Stjepan Buzolić, Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević, *Narodni koledar novi i stari*, 6, Zadar 1868., 84.

²⁶ S Vulović, *Popis Narodnih Bokeških Spisatelja i njihovih djela*, 1872-1873. 17-19.

²⁷ Don Mijo Ćurković, *Povijest Arbanasa kod Zadra*, Šibenik, 1922, 7.

²⁸ *Ibid*, 8.

²⁹ V. Kraljević, *Gli ortodossi negli scritti di Vinzenzo Zmajević*, Roma 1996, 35-36.

³⁰ Antonio Bassich, *Notizie della vita e degli scritti di tre illustri Perastini*, Ragusa, 1833, 17.

Mile Bogović *ne nalazi ni jednog biskupa u Dalmaciji koji bi mogao Vicku Zmajeviću parirati u vjerskoj i humanističkoj kulturi...*,³¹ a suvremeni povjesničar dr. fra Karlo Jurišić za Vicka Zmajevića kaže da je on *jaka ličnost naše crkvene i nacionalne povijesti, čovjek europskog formata, mecena hrvatske knjige i zaštitnik glagoljice*.³² Među najistaknutije i najumnije sinove hrvatskog naroda 18. stoljeća drži ga Rozario Šutrin, ističući ga kao *čovjeka jaka duha i široka znanja, muža velikih zamisli i pothvata, zaljubljenika u umjetnost i kulturu, brižnog pastira i nadglednika povjerenoga naroda Božjega*.³³

No, ima i drugačijih mišljenja pogotovu kod onih koji se nisu slagali sa Zmajevićevim namislama i pogledima ili onih koji su u njegovu radu vidjeli vlastitu ugroženost. Tako primjerice, Marko Jačov izražava čuđenje te kaže: *“...Osećanje verske pripadnosti nadjačalo je kod njega tradiciju o poreklu. Saznanje da pripada narodu koji je, prema njemu, ostao u zabludi šizme i jeresi, vremenom je postalo za njega veliko opterećenje. Pateći zbog toga što svi Srbi ne ispovedaju rimokatoličku veru, on ih je nazivao najpogrdnijim imenima. Zapanjujuća je mržnja prema narodu iz koga je i on poticao. Generalni providur Alvize Močenigo je to pokušao da objasni nadbiskupovom preteranom željom da se domogne kardinalskog šešira.”*³⁴ Jovan N. Tomić zove ga *najvećim prozelitom prema pravoslavcima* te da se nije libio biti *dostavljač Turcima protiv Danila čim ga je i doveo pod vešala turska*,³⁵ no za takve objede nema znanstvenih podataka i argumentacija što potvrđuju neki crnogorski povjesničari poput Gligora Stanojevića.³⁶

Miroslav Pantić nadbiskupa Zmajevića doživljava kao *moćnu, strasnu i sugestivnu ličnost*³⁷ iako izražava sumnjičavost u ocjenama povjesničara koju su *ispoljavali preterivanja u oceni Zmajevićeve ličnosti*, onih kojima Zmajević nije bio drag, *isto su tako, možda čak i u većoj meri, preterivali njegovi biografi izrazite katoličke orijentacije, koji su mu bili neprikiveno skloni; jedan za drugim oni o njemu ponavljaju staru, ne baš opravdanu metaforu da bi bio “zlatno pero”.... “najveći sin grada Perasta” i “najodličniji Bokelj svih vremena”, i za njegov rad, i njegova shvatanja, paralele traže u radu i shvatanjima Điva Gundulića, Jurja Križanića i biskupa Štrosmajera*.³⁸

³¹ Mile Bogović, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, Zagreb, 1982, 111.

³² Rozario Šutrin, *Živi Zmajević (uz 250. obljetnicu smrti)*, Marulić, 5/1995, 801.

³³ Ibid.

³⁴ Marko Jačov, *Venecija i Srbi u Dalmaciji u XVIII veku*, Prosveta, Beograd, 1984, 42.

³⁵ M. Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke kotorske od XVI do XVII veka*, Beograd, 1990, 265.

³⁶ G. Stanojević, *Crna Gora u doba vladike Danila*, Cetinje, 1955, 38.

³⁷ M. Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke kotorske...*, 294.

³⁸ Ibid, 265.

*Neodmerenosti te vrste naročito se zapažaju u eseju o Vicku Zmajeviću u nav. knjizi P. Butorca Zmajevići, gde je inače prikupljeno o njemu najviše vesti, od kojih su mnoge nove i crpene iz dotle nepoznatih arhivskih dokumenata.*³⁹

Pavao Butorac je dosta svoga književnog i znanstvenog rada posvetio Boki, ali i Zmajevićima tiskajući o njima studiju gdje obrađuje život i djelo Andrije Zmajevića i nećaka mu Vicka i Matije, pa možemo reći da je to jedna od boljih studija koja najjelovitije govori o Vickovu životu⁴⁰. Butorac je bio isprva peraški pa kotorski župnik, potom kotorski pa dubrovački biskup s istančanim smislom za znanost i proučavanje arhiva u kojima su se krili novi podaci o Zmajevićevu životu, ali i životu Boke i njemu dugujemo mnoga saznanja koja danas imamo o tom području⁴¹. Još 1833. Antonio Bašić, na talijanskom jeziku piše studije o tri Peraštanina, stavljajući na prvo mjesto osobnost i značaj Vicka Zmajevića.⁴² O Zmajevićevu životu, školovanju, napredovanju, osim već navedenih autora pišu i Appendini⁴³, Farlati⁴⁴, Ljubić⁴⁵, Bianchi⁴⁶, Erber⁴⁷, Marković⁴⁸, Vodnik⁴⁹, Tokić⁵⁰, Brajković⁵¹, Bogović⁵² i Kraljević⁵³, uz dosta literature iz članaka u časopisima.

Vinko Malaj⁵⁴ obrađuje pitanje albanskog koncila, a Petar Bartl⁵⁵ u dvije knjige iznosi Zmajevićevu korespondenciju, s posebnim osvrtom na njegove albanske vizitacije. Svi gore navedeni obrađuju i taj dio njegova živo-

³⁹ Ibid, 265, bilj. Br. 373.

⁴⁰ Pavao Butorac, *Zmajevići*, Zagreb, 1928.

⁴¹ Pavao Butorac, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999.; P. Butorac, *Boka kotorska u 17. i 18. stoljeću – Politički pregled*, Perast, 2000.

⁴² Antonio Bašić, *Notizie della vita e degli scritti di tre illustri Perastini*, Ragusa, 1833, 1-29.

⁴³ F. M. Appendini, *Memorie spettandi al alcuni uomini illustri di Catara*, Ragusa, 1811., 53.

⁴⁴ D. Farlati, *Illyricum sacrum*, tom VII., Venetiis, 1827, 141-142, 171.

⁴⁵ S. Gliubich, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Viena 1856, 321-322.; Ljubić, Š. *Ogledalo književne poviesti jugoslavjanske* I, Rieka, 1864.; II, Rieka, 1869.

⁴⁶ F. Bianchi, *Fasti di Zara religioso-politico-civili dell'anno 1184 -1888, dell'era volgare*, Zara, 71-72.

⁴⁷ T. Erber, *La colona albanese di Borgo Erizzo presso Zara*, u Biblioteca storica della Dalmazia, 6, Ragusa, 1883., 47.

⁴⁸ I. Marković, *Dukljansko-barska Metropolija*, Zagreb, 1902.

⁴⁹ B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, I, Zagreb, 1913, 50.

⁵⁰ A. Tokić, Drevni Bar s posebnim osvrtom na Nadbiskupiju barsku i Primasiju srpsku, u *Mi ovdje*, (Bar, 1. oktobar 1971.), broj 1., 3-15

⁵¹ G. Brajković, Pjesma kapetana Nikole Burovića zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću, *Služba Božja*, 16 (1976), br. 2, 128-140.

⁵² M. Bogović, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*, Zagreb, 1982, 111-113.

⁵³ V. Kraljević, *Gli Ortodossi negli scritti di Vincenzo Zmajević (1670-1745)*, Roma 1996., 17-33.

⁵⁴ Vinko Malaj, *Kuvendi i Arbenit 1703.*, 1999., Tuzi

⁵⁵ P. Bartl, *Quellen und Materialien zur albanischen Geschichte in 17. und 18. Jahrhundert*, I, Wiesbaden 1975, 9-19.; II, Munchen 1979.

ta kao i njegovo književno ostvarenje, odnos prema književnosti i umjetnosti. Zmajevićevu ulogu u preseljenju Arbanasa i njegov utjecaj na njihov život u novije vrijeme je obradio Kruno Krstić⁵⁶, Aleksandar Stipčević⁵⁷ i Niko Karuc⁵⁸, a prije njih o tome su pisali Stjepan Buzolić⁵⁹ i Mijo Ćurković⁶⁰. Najnovija poznata studija o Vicku Zmajeviću, točnije o njegovim odnosima s pravoslavnima doktorska je disertacija Vinka Kraljevića⁶¹ iz 1996. godine. U prvom poglavlju Kraljević obrađuje život i djela Vicka Zmajevića, u drugom dijelu pokušaje i sadržaje međuvjerskih susreta, a u trećem govori o naporima za obranu katoličke vjere i države od utjecaja pravoslavaca u Zmajevićevo vrijeme. U kritičkom osvrtu iznosi izvore saznanja o pravoslavcima, te duh u kojem su se odvijali odnosi s njima i na kraju govori o rezultatima pokušaja ujedinjenja.⁶²

Nakon njega, V. Babić bavi se proučavanjem njegova književnog rada s posebnim naglaskom na njegovo jedino djelo pisano hrvatskim jezikom, nazvano *Razgovor Duhovni*⁶³, a Kraljević objavljuje svoju doradenu doktorsku disertaciju u kojoj donosi Zmajevićevu rukopisnu korespondenciju, većinom pisma i izvješća.⁶⁴

Sve ovo i mnogo vrijednoga što je predano učinio kasnijih ljeta svoga plodnog života neodoljivo slični iskustvu najvećeg mu uzora, strica Andrije. Gotovo bi se figurativno dalo zaključiti kako su podsjećali na mitsku braću Dioskure, čija je nerazdvojna i nadopunjujuća bratska ljubav izgradila impresivno djelo.

Njegova pastoralna i humanistička misija iznimno je došla do izražaja u spasonosnoj pomoći ugroženoj katoličkoj pastvi Albanaca o kojima je kontinuirano skrbio, dajući istome definitivni pečat između godine 1726. i 1733. kada je nekoliko stotina izgnanih skadarskih Albanaca doveo u Zadarsko priobalje gdje i danas postoji gradska četvrt Arbanasi.

Cineći krucijalna djela za crkvu i kršćanski puk, nadrastao je zavičajne okvire i zaslužio čast da ga Klement XI. premjesti na zadarsku nadbiskupsku stolicu, a na prijedlog mletačkog dužda. Bilo je to 1713. godine.⁶⁵

U Zadru je njegova djelatnost poprimila i veće razmjere. Tamo je, skrbeć o biskupiji, uočio mnogih poroka, zaostalosti i neznanja, kako među pu-

⁵⁶ Krstić, K. *Doseljenje Arbanasa u Zadar*, Zadar, 1988.

⁵⁷ A. Stipčević, *Kulturno-povijesni spomenici u Arbanasima*, Zadar, 1977.

⁵⁸ N. Karuc, *O zadarskim Arbanasima*, Zadar, 1985.

⁵⁹ S. Buzolić, *Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević, Narodni koledar*, Zadar, 1868.

⁶⁰ M. Ćurković, *Povijest Arbanasa kod Zadra*, Šibenik, 1922.

⁶¹ Vinko Kraljević, *Gli ortodossi negli scritti di Vincenzo Zmajević*, Roma, 1996, 224.

⁶² V. Babić, *Propovijedi Vicka Zmajevića, Croatica et Slavica Iadertina I*, 2005, 207-211.

⁶³ V. Babić, *Razgovor Duhovni Vicka Zmajevića*, Zadar, 2005.

⁶⁴ V. Kraljević, *Izabrana djela nadbiskupa Vicka Zmajevića*, Zagreb, 2015.

⁶⁵ V. Babić. *Razgovor...*, 2005., 59.

čanima tako i među svećenicima. Naročito su ga zabrinjavali priprosti i neuki popovi glagoljaši, što je razgorjelo njegovu istinsku ljubav prema narodu i narodnim duhovnicima. To ga nagnaše da zasnuje sjemenište za odgoj i obrazovanje glagoljaša. Golemi troškovi otvaranje učilišta u željenom opsegu odgodili su za neke dalje godine. Napravio je to 1748. njegov nasljednik i duhovni sljedbenik Matej Karaman.⁶⁶

Ta je kulturna, duhovna, prosvjetiteljska i graditeljska briga materijalizirana i drugim vrijednim poduhvatima. Sagradio je župnu crkvu u Arbanasima. Obnovio je krovnište u drevnom hramu sv. Donata napravivši i mramorne stube. Uresio je svetište Gospe od Zdravlja s dva bočna žrtvenika i podom u kapeli. Koncem drugog desetljeća 17. st. dovršeni su dugotrajni radovi oko vrijednog žrtvenika sv. Krševana.⁶⁷

Vickova zanesenost širenjem crkvenog jedinstva pretočila se i u ljubav prema narodnoj baštini, narodnomu jeziku i glagoljici. U tom je smjeru krenula i suradnja s navedenim Karamanom kojega šalje preko Rima među Slavene istočnog obreda. Ovaj će tako putovati Rusijom, upoznavati razne slavenske jezike i govore.

U Rusiji je Karaman surađivao i s Vickovim bratom Matijom, slavним ratnikom-pomorcem koji je u mornarici Petra Velikog dospio do admiralske titule. Čuveni se admiral Zmajević u Petrogradu silno zauzimao za glagoljsku službu i narodni jezik u crkvi.⁶⁸

Poput strica, prvog poznatog skupljača pučkih pjesama, Vicko je mecenama domaćim književnicima. Tako je podupirao domaćeg kanonika Tanzlingera, prevoditelja rimskog katekizma. Posebno je zanimljiva i potpora znamom i uvaženom dubrovačkom baroknom pjesniku Ignjatu Đurđeviću, pobrinuvši se za tisak njegovih Uzdača Mandaljene pokornice. Svome je pokrovitelju Đurđević i posvetio poznatu poemu.⁶⁹

Vicko se Zmajević silno trsio objaviti i netiskani Ljetopis crkovni svoga uzoritog strica. Tvrdio je kako djelo treba izaći iz sjene i donijeti koristi, naročito braći Rusima. Zasigurno je Vickova pretjerana sklonost Rusiji, koja je sve više jačala kao sila, utjecala na papinu nesklonost da se kronika objelodani u tisku.

Napokon valja istaknuti značaj nadbiskupova književnog rada iz vlastita pera. Već kao mladić, negdje između 12 i 15 godine, prije samoga odlaska na nauke u Rim, rukom je složio djelo nazvano Razgovor duhovni. Riječ je o zbirci propovijedi kojih se original čuva u Nadžupskom arhivu u Perastu. Ovo je i jedino djelo koje je Vicko napisao hrvatskim jezikom.

⁶⁶ Ibid, 66-67.

⁶⁷ Ibid, 66.

⁶⁸ Ibid, 65.

⁶⁹ Ibid, 66.

Sve njegove homilije obiluju baroknom poetičnošću, citatima, refleksijama, figuracijom, a grafijska struktura svjedoči o stopljenosti Boke s hrvatskim duhovnim i jezičnim iskustvom. U knjižici nevelikog formata, na 77 stranica, sadržano je šest propovijedi. Dvije su posvećene Uznesenju Blažene Djevice Marije – Velikoj Gospi, dvije rođenju Gospodinovu, jedna je pisana za Veliki Četvrtak i jedna za Uzvišenje sv. Križa.⁷⁰ Gotovo svi istraživači Zmajevićeva djela istaknuli su znakovitost propovijedi, ne zadirući u njen sadržaj i literarnu vrijednost. Promatrajući ilustracije, promišljajući i osjećajući ljepotu i duhovnost misli u rukopisu svakako začuđuju sposobnosti dječarca koji se tek sprema na ozbiljne škole. Otkrivaju se bitne karakteristike onodobnog propovjedništva – ugladen stil, profinjenost izraza, kontrastiranje, sinonimnost.

Osim Andrijina utjecaja na Vicka su morali utjecati temelji stare retorike i poetike kao i pisci koji su prije njega ispisivali historiju hrvatske propovijedi poput Jurja Habdelića, Ivana Belostenca, Bernarda Zuzorića i Ardelia Della Belle, ali i nekih koji su na talijanskim stranama gajili homilije na čistoj baroknoj poetici s raznovrsnim jezičnim igrama, duhovitosti, paradoksom, neobičnim preoblikama izvornih religioznih poruka i slično.⁷¹ Sve su vezane za najvažnije crkvene blagdane, za svetkovine koje su se naročito slavile u Perastu. Dade se zaključiti kako je mlađahni Vicko propovijedao pred većim brojem vjernika, kako je i danas navada na blagdan Uznesenja Bl. Djevice Marije kada na otočić Gospe od Škrpjela dolaze brojni hodočasnici iz Boke i Dalmacije. Spomenuta grafijska slika priziva podudarnost s Balovićevim plaćem iz 1733. što uz lokalne osobitosti potvrđuje pripadnost Zmajevićeva djela hrvatskoj baroknoj propovjednoj književnosti.⁷²

Također je kao mladić ispjevao i tiskao zbirku latinskih pjesama „Musarum chorus in laudem Antoni Zeni“, u čast imenovanom zapovjedniku mletačke vojske. Zbirka odiše elegantnom dikcijom (bio je Vicko vrstan latinist).⁷³ Izvrsno poznavanje latinskog potvrđuju i njegova pisma Klementu XI. gdje se stapa dotjeranost klasičnog izričaja s biblijskom retorikom.

Pisao je i talijanska pisma, pa i bratu Matiji u Rusiju. Ovaj mu je isto uzvraćao u profinjenoj korespondenciji. I s vicekancelarom cara Petra Velikog nadbiskup se dopisivao talijanski. Onomad su se i ruski boljari školovali u Mlecima prakticirajući talijanski jezik, napose u diplomatskoj korespondenciji. Poznata je Vickova diplomatska djelatnost nadovezana na njegovo gorljivo nastojanje da se ostvari kulturno i crkveno jedinstvo razjedinjenog sla-

⁷⁰ V. Babić, Propovijedi Vicka Zmajevića, *Croatica et Slavica Jadertina*, Vol. 1, No. 1, 2006, 215.

⁷¹ Iserpno o Zmajevićevim propovijedima vidi u: V. Babić, Propovijedi Vicka Zmajevića, *Croatica et Slavica Jadertina*, vol. 1, no. 1, 2006, 207-228.

⁷² *Ibid.*, 217.

⁷³ Iserpno o Zmajevićevoj zbirci vidi u: V. Babić, „Musarum Chorus“ Vicka Zmajevića, *Croatica et Slavica Jadertina*, Vol 2, No. 2, 2007, 27-247.

venstva. Napisao je i *Dijalog između katolika i Srbina*, potom *Specchio della verita* (Zrcalo istine), vrstan mu je i latinski spis s odredbama arbanaškoga sabora obilježen slojevitim razlaganjem i govorničkim umijećem.

Nalazi se u njegovu opusu još tekstova visoke elokvencije u pretežito religioznom habitusu, ali je ovo više nego dovoljno da se stvori voluminozna slika literarnog umijeća, snage religiozno-duhovne misli, slojevitosti naobrazbe i životne mudrosti.

Samo književno-umjetničko djelo Vicka Zmajevića nije osobito veliko, no svakako je dovoljnom potvrdom o sklonosti lijepoj riječi obučenoj u barokno ruho, čime je organski uklopljeno u hrvatsku književnu povijest.⁷⁴

Vicko je Zmajević 11. rujna 1745. godine u 75. godini, završio svoj ovozemaljski životni tijek, a njegovi zemni ostaci pokopani su u grobnici koju je sam dao napraviti, u crkvi Gospe od kaštela (Zdravlja) što i čitamo u latinskom natpisu: D.O.M.- Vincentius Zmajevich – Archiepiscopus Jadrensis-up apud Virginem - viventium parentem-mortuus viveret-et extinetus quoque-obsequium aeternaret-antearammatrixtumulum- mortalitatis suae custodem-novissima cogitansin spem resurrectionis-vivens posuit MDCCXXIII, aetatis LXII obiit die XI Septembris – anno MDCCXLV. Ili

Bogu Predobromu i Prevelikomu. Vicko Zmajević, zadarski nadbiskup, da bi uz Djevicu, živih roditeljicu i mrtav živio, te i nakon svoje smrti, poklon joj uvijekovio, uz žrtvenik svoje majke, grob, umrlosti svoje čuvar, naposljetku razmišljajući, uzdajući se u uskrsnuće, još za života podigao, g. 1723, u 62. godini svog života, preminuo na 11. rujna g. 1745.⁷⁵

Matija Zmajević ima markantnu ulogu u pomorskom i vojničkom smislu. O njemu, koliko je meni poznato, u novije vrijeme nema značajnijih znanstvenih radova.

Ovaj beskompromisni, odvažni i ambiciozni Peraštanin rođen je 1680. i već zarana upravlja očevim trgovačkim brodovljem. Poznato je da se u Muzeju grada Perasta nalazi njegov portret o kojem Simeunović kaže:

„Od baroknih portreta koji se nalaze u Muzeju grada Perasta izdvaja se i portret Matije Zmajevića, takodje Peraštanina, pomorca, kapetana i na kraju svoje pomorske karijere admirala ruske baltičke flote za vladavine ruskog cara Petra Velikog. Matija je takodje prikazan u svom oklopu. Ko je radio portret nije poznato, jer na njemu nema signature. Admiral Zmajević je na portretu prikazan kao čovjek u godinama. Najvjerojatnije da je portret rađen u Rusiji, jer je Matija Zmajević napustio Perast 1709.godine, sa svojih

⁷⁴ Tablicu uklopljenosti bokokotorskih književnika u povijesti hrvatske i književnosti Crne Gore vidi u: V. Babić, *Kulturalno pamćenje-ogledi o hrvatskoj književnosti Boke*, Tivat, 2016, 25-26.

⁷⁵ V. Babić, *Razgovor...*, 2005, 67.

27 godina i nikad se više nije vratio. Matija Zmajević je također veoma zanimljiva ličnost iz tog perioda. Pomorac kao i većina Peraštana u to vrijeme. Godine 1709. učestvovao je u zavjeri u kojoj je ubijen Vicko Bujović i svjestan da je to po tadašnjem zakonu Mletačke republike kažnjivo smrću odlazi iz Perasta. Prvo kod svog prijatelja ruskog grofa Petra Tolstoja sa kojim se upoznao u Perastu desetak godina ranije kada je ovaj došao sa grupom ruskih plemića koje je poslao Petar Veliki da uče pomorstvo. Te 1709. godine knez Petar Tolstoj je bio u diplomatskoj službi u Carigradu pa je Matija otišao kod njega. On ga je preporučio ruskom caru Petru Velikom koji se zainteresovao za Matiju kao čovjeka koji je iskusan pomorac i iz mjesta gdje su učili njegovi boljari pa ga je pozvao da dodje da se upoznaju. Poznato je da je Petar Veliki bio zaljubljenik u pomorstvo, te se često oblačio kao lučki radnik i obilazio luke, pričao sa pomorcima i lučkim radnicima koje je tamo sretao. Ruski car odlučio je da ukaže povjerenje Matiji i pruži mu zapovjedništvo nad svojom flotom. Godine 1714. u bici kod Ganguta u južnoj Finskoj, Matija vrlo vještom strategijom pobjeđuje Šveđane. Nakon te pobjede, Rusija dobija izlaz na Baltičko more, a Matija Zmajević viši čin, čin kapetana komodora. Dalji njegov život u Rusiji protekao je u tamošnjoj mornarici gdje je dobio i čin admirala, a kad je prestao da se bavi tim poslom otišao je na Crno more gdje je radio na izgradnji luka. Tokom boravka u Rusiji više puta je bio odlikovan. Umro je 1735. godine u sahranjen je u Moskvi.⁷⁶

Godine 1709. sudjelovao je u zavjeri u kojoj je ubijen Vicko Bujović i svjestan da je to po tadašnjem zakonu Mletačke republike kažnjivo smrću odlazi iz Perasta i to prvo kod svog prijatelja ruskog grofa Petra Tolstoja s kojim se upoznao u Perastu desetak godina ranije kada je ovaj došao s grupom ruskih plemića koje je poslao Petar Veliki da studiraju pomorstvo.⁷⁷ Te 1709. godine knez Petar Tolstoj je bio u diplomatskoj službi u Carigradu. On ga je preporučio ruskom caru Petru Velikom koji se zainteresirao za Matiju kao čovjeka koji je iskusan pomorac i iz mjesta gdje su učili njegovi boljari pa ga je pozvao k sebi. Poznato je da je Petar Veliki bio zaljubljenik u pomorstvo, te se često oblačio kao lučki radnik i obilazio luke, pričao s pomorcima i lučkim radnicima koje je tamo sretao. Ruski car odlučio je ukazati povjerenje Matiji i dade mu zapovjedništvo nad svojom flotom. Godine 1714. u bici kod Ganguta u južnoj Finskoj, Matija vrlo vještom strategijom pobjeđuje Šveđane. Nakon te pobjede, Rusija dobiva izlaz na Baltičko more, a Matija Zmajević viši čin, čin kapetana komodora.⁷⁸

⁷⁶ <http://www.radiokotor.info/radio/index.php/78-lokalne-vijesti/1130-uzej-grad-perasta-svjedocanstva-o-baroknom-slikarstvu>

⁷⁷ K. Lisavac, Palata Zmajević u Perastu, *BOKA- Zbornik radova iz kulture, nauke i umjetnosti*, br 23/2003

⁷⁸ A. Milošević, Prilog povijesti admirala Matije Zmajevića, *Starine JAZU*, 41, Zagreb, 1848, 101-109.

Da nije bio Matijine upletenosti u ubojstvo konta Vicka Bujovića, Matijin životni put bi vjerojatno išao nekim drugim smjerom. No, prijateljstvo s grofom Petrom Andrejevićem Tolstojom, ruskom veleposlanikom u Carigradu kod kojeg se Matija 1710. godine sklonio odredilo ga je za rusku službu gdje je prvo dobio čin kapetana. Kako je upravo tada izbio rat između Turske i Rusije obojica završe tamnici strašnog carigradskog zatvora zvanog *Sedam kula*.⁷⁹ Preživjeli su muke tamnice i kugu koja je odnijela mnoge zatvorenike, a oslobođeni su tek 1712. Tada se Matija prema preporuci Tolstoja uputio preko Petrovaradina, Mađarske i Austrije u Karlove Vari gdje se osobno susreo s Petrom Velikim.

Upravo stoga je zanimljivo njegovo pismo bratu Vicku, visokom crkvenom prelatu u kojem opisuje svoj ispit iz nautike pred ruskim carem:

Istoga dana poslije objeda, imao sam čast da poljubim carevu ruku, primljen s izrazima ljubavi. Referirao sam ono što mi je naređeno. I tako je sve uspjelo na moju najveću čast. Bio sam ispitivan licem u lice o mnogim važnim poslovima...

*(...) kada me je Monarh upitao muči li me kakva bolest uslijed stradanja u tamnici, kazao sam da imam zaduhu i on je naredio liječniku da budem pažljivo pregledan... Potom me je ispitivao. Priznajem da je on vrlo upućen u toj vještini jer me zadržao više od dva sata, zadajući mi tako teške probleme da nije bilo težih, bilo u nautici, bilo u pomorskoj ratnoj vještini. Na kraju, car je bio zapanjen, a meni je pripala slava da se sve sretno završilo.*⁸⁰

Nakon toga Matija produži prema Baltiku te se svojom vještinom i znanjem doprinosi pobjedi ruske flote kod Ganguta, 1714. g. Kasnije, 1725. odlikovan je odličjem Svetog Aleksandra Nevskog, a 1727. postaje admiral. Godinu dana kasnije optužen je za pronevjeru državnog novca i zlouporabu materijala i ljudi, ali do danas nemamo spoznaja o istinitosti optužaba.⁸¹ Degradiran u čin viceadmirala premješten je u daleki Tavrov gdje je 1735. umro sam, ogorčen i sjetan. Pokopan je u katoličkoj crkvi u Moskvi.⁸²

Svom rodnom Perastu Matija je ostavio svoju sablju, tri ruske zastave s križem Svetog Andrije, a Gospi od Škrpjela sva svoja odlikovanja, među kojima je i ono Aleksandra Nevskog, jedinog te vrste koje se nalazi izvan Rusije.⁸³

Potvrde o silnoj odanosti zavičaju i obitelji te istine o njegovim životnim iskustvima u prognaništvu dadu se iščitati iz dostupne Matijine korespondencije.⁸⁴ Često je sa starijim bratom izmjenjivao vrlo ozbiljnu prepisku

⁷⁹ P. Butorac, *Zmajevići*, Perast, 2003, 69.

⁸⁰ A. Sbutega, *Ljudi iz Boke*, Kotor, 2012., 164.

⁸¹ Ibid, 169.

⁸² Ibid.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ P. Butorac, *Zmajevići*, 2003., 85.

o crkvenim i političkim pitanjima, o skladnijem suživotu pravoslavnog i katoličkog svijeta, o zbližavanju istoka i zapada.

Bijaše i pisama koja su odavala suptilnu prirodu prekaljenog ratnika, istinsku žudnju za suprugom i trima kćerima, za širom obitelji, rodbinom, prijateljima, rodnom valom, o čemu, među ostalim, svjedoči i potresan fragment pisma koje odasla svojoj kćeri Mariji.⁸⁵ Upravo se u njemu čuti toplina očinske ljubavi i nježnosti, ta neopisiva žudnja za povratkom i zagrljajem što odzvanja poetskom senzibilnošću, ali i spokoj zbog spoznaje kako mu o voljenoj čeljadi predano skrbi brat nadbiskup.

Krajem svoga kazivanja o Zmajevićima Pavao Butorac slikovito portira prikazom Matijina portreta, lirizmom riječi što nekako trepere uzdahom romantične čežnje:

„U dvorani peraške općine još visi Matijin portret. Značajan je. Matija je dostojanstven. U oklopu. Iskušan u patnji. Lice otmjeno. Čelo visoko. Pogled silan, samosvjestan. Dubok i pronicav. Kao da mu se lice ponešto mračí. Srce mu se stezalo, kad je nagovijestao propast Perastu, pišući rođaku. Perast, biser Boke, i Boka sva, taj kutić neba, zamiru danas. A pogled slavna admirala kao da još uči, što može duh poduzimljiv i ustrajan.”⁸⁶

Zasigurno su ova trojica Zmajevića svojim djelovanjem na ovim prostorima s različitih aspekata ostavila neizbrisivi trag kulturnog zajedništva koji bi u ovom slučaju mogao postati primjerom temeljnih elemenata mediteranskog kulturnog prostora.

Vanda BABIĆ

ZMAJEVIĆ FAMILY – A CONTRIBUTION ON CULTURAL HISTORY OF THE MEDITERRANEAN

Summary

The author writes about three members of Zmajević family, Andrija and his two nephews, Vicko and Matija, with a special emphasis on Vicko, who was the Archbishop in Bar and Zadar. All three have left important marks in both literary and wider cultural work. Their contribution is truly vital to the cultural, religious, spiritual, literary, educational and political life of the Bay of Kotor and the Montenegro and are very relevant in these mentioned areas in the Dalmatian, Croatian, South Slavic and even wider frameworks, showing the Mediterranean spirit of European values.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Ibid, 91.